

**GLOBALLASHUV VA BOZOR MUNOSABATLARI SHAROITIDA
MEHNAT MUNOSABATLARI, MEHNAT RESURSLARI,
ULARNING TARKIBI VA TASNIFI**

Xasanboyev Azamatjon Eldor o'g'li

Samarqand Davlat Universitetining Kattaqo'rg'on filiali

Biznesni boshqarish yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va bozor munosabatlari sharoitida mehnat munosabatlari va mehnat resurslarining tarkibi hamda tasnifi tahlil qilinadi. Globallashuvning mehnat bozoriga ta'siri, ishchi kuchining migratsiyasi, mehnatning diversifikatsiyasi va malakali ishchilarga bo'lgan talabning oshishi kabi omillar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, mehnat resurslari va ularning tasnifi, shu jumladan yosh, jins, malaka va ta'lim darajasi bo'yicha tasniflanishi, mehnat bozoridagi o'zgarishlarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Maqola bozor munosabatlari, mehnat resurslarining samarali taqsimlanishi va ishlab chiqarishning optimallasuvi uchun zarur bo'lgan omillarni tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Globallashuv, bozor munosabatlari, mehnat munosabatlari, mehnat resurslari, tasnif, malaka, mehnat bozorining diversifikatsiyasi, ishchi kuchining migratsiyasi, ish o'rinlari, mehnat taqsimoti.

Kirish

Mehnat munosabatlarining tabiati, mehnat resurslari va ularning tarkibi globallashuv va bozor munosabatlari sharoitida keskin rivojlandi. Iqtisodiyotlar tobora o'zaro bog'lanib, bozorlar milliy chegaralardan tashqarida kengayib borar ekan, mehnat dinamikasini tushunish biznes va siyosatchilar uchun juda muhim. Mehnat munosabatlari deganda ishchilar, ish beruvchilar va ushbu munosabatlarni tartibga soluvchi muassasalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tushuniladi. Mehnat resurslari samarali mehnat uchun mavjud bo'lgan inson kapitalini o'z ichiga oladi, shu bilan birga ularning tarkibi va tasnifiga texnologik taraqqiyot, demografik o'zgarishlar va jahon iqtisodiy muhiti kabi bir qancha omillar ta'sir qiladi.

Mehnat munosabatlari globallashuvga javoban sezilarli o'zgarishlarga duch keldi. An'anaga ko'ra, mehnat munosabatlari ko'pincha milliy kontekstlarda, mahalliy siyosiy va iqtisodiy sharoitlarda shakllangan qonunlar va qoidalar bilan chegaralangan. Biroq, xalqaro savdo, autsorsing va transmilliy korporatsiyalarning kuchayishi mehnat munosabatlarida yangi dinamikaga olib keldi. Ushbu o'zgarishlar ishchilar, ish beruvchilar va mehnatni tartibga soluvchi institutlarga ta'sir ko'rsatadi.

Global mehnat harakatchanligi: Globallashuvning eng ko'zga ko'ringan ta'siridan biri ishchi kuchining harakatchanligi oshishi hisoblanadi. Endi ishchilar yaxshi ish istiqbollari uchun ko'chib o'tish uchun ko'proq imkoniyatlarga ega bo'lib, ko'plab mintaqalarda turli xil ishchi kuchiga olib keladi. Bu ish beruvchilar va hukumatlar uchun kengroq ko'nikmalar, tillar va madaniy me'yorlarga moslashishni talab qiluvchi imkoniyatlar va muammolarni yaratdi.

Autorsing va ishning o'zgaruvchan tabiati: Ko'pgina kompaniyalar xarajatlarni kamaytirishga intilib, ish haqi past bo'lgan mamlakatlarga ishchi kuchini topshirdilar, bu esa mehnat munosabatlarining o'zgarishiga olib keldi. Ushbu tendentsiya rivojlangan

mamlakatlarda bandlik darajasi va ish xavfsizligiga ta'sir ko'rsatdi, shu bilan birga rivojlanayotgan mamlakatlarda mehnat talabini oshirdi. Binobarin, ish beruvchilar va ishchilar o'rtasidagi munosabatlar yanada murakkablashdi, bu muzokaralar va mehnatni boshqarishning yangi modellarini talab qiladi.

Mehnat standartlari va huquqlari: Mehnat tobora globallashib borayotganligi sababli, ishchilar huquqlarini himoya qilishning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ko'p millatli tashkilotlar va kasaba uyushmalari adolatli ish haqi, xavfsiz mehnat sharoitlari va jamoaviy muzokaralar huquqini ta'minlash uchun universal mehnat standartlarini targ'ib qilmoqda. Biroq, bunday standartlarni qo'llash turli mamlakatlardagi mehnat qonunchiligidagi farqlar tufayli muammo bo'lib qolmoqda.

Globallashgan dunyoda mehnat munosabatlari murakkab va ko'p qirrali. Globallashuv ishchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratgan bo'lsa-da, ish xavfsizligi, mehnat sharoitlari va mehnat huquqlari bilan bog'liq jiddiy muammolarni ham keltirib chiqardi. Global ta'minot zanjirlarining o'sishi, autsorsing, gig iqtisodiyoti va texnologik taraqqiyot - bularning barchasi mehnat munosabatlari landshaftini qayta shakllantirishga yordam beradi.

Ushbu yangi sharoitda ish beruvchilar, ishchilar va hukumatlar mehnat munosabatlari adolatli, adolatli va adolatli bo'lishini ta'minlash uchun moslashishi kerak. Xalqaro mehnat standartlarini mustahkamlash, ishchilar vakilligini takomillashtirish va globallashuv foydalarining teng taqsimlanishini ta'minlash XXI asrda mehnat munosabatlari muammolarini hal etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ishning o'zgaruvchan tabiati barcha manfaatdor tomonlar o'rtasida ishchilarning huquqlari himoya qilinishini va mehnat munosabatlari barqaror, inklyuziv o'sishga hissa qo'shishini ta'minlash uchun doimiy muloqotni talab qiladi.

Globallashgan dunyoda mehnat resurslari ham alohida o'rin tutadi. Mehnat resurslari deganda iqtisodiy faoliyat uchun mavjud bo'lgan inson kapitalining umumiy jamg'armasi

tushuniladi. Bu malakali mutaxassislardan tortib malakasiz ishchilargacha bo'lgan butun ishchi kuchini o'z ichiga oladi va yoshi, ma'lumoti, malaka darajasi va boshqa demografik omillarga qarab keng toifalarga bo'linishi mumkin.

Inson kapitali: Inson kapitali mehnat resurslarining hal qiluvchi elementi bo'lib, shaxslar mehnat bozoriga olib keladigan bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni ifodalaydi. Globallashuv sharoitida ta'lim va kadrlar tayyorlashga e'tibor kuchaydi, mamlakatlar jahon miqyosida raqobatlasha oladigan inson kapitalini rivojlantirishga intilmoqda.

Demografik siljishlar: Rivojlangan mamlakatlarda aholining qarishi va rivojlanayotgan mamlakatlarda yoshlarning ko'payishi kabi demografik o'zgarishlar mehnat resurslariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Keksa ishchi kuchi pensiyalar, sog'liqni saqlash va ayrim sohalarda ishchi kuchi tanqisligi bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqaradi, yosh aholi esa tegishli ta'lim va ish bilan ta'minlansa, demografik dividendlarni ta'minlay oladi.

Texnologik yutuqlar: Texnologik taraqqiyot, xususan, avtomatlashtirish va sun'iy intellektda, mehnat resurslariga katta ta'sir ko'rsatdi. Muntazam va qo'lda bajariladigan ishlar tobora ko'proq mashinalar bilan almashtirilmoqda, texnologiya, muhandislik va sog'liqni saqlash kabi sohalarda malakali ishchilarga talab ortib bormoqda. Ushbu siljish ishchilarni doimiy ravishda qayta tayyorlash va malakasini oshirish zaruratini keltirib chiqardi.

Mehnat resurslarini bir qancha omillar, jumladan, malaka, malaka va geografik joylashuvga qarab tasniflash mumkin. Tasniflash ishchi kuchining tuzilishini va undan iqtisodiy o'sish uchun qanday foydalanish mumkinligini tushunishga yordam beradi.

1. Malakat darajasi bo'yicha:

- Malakasiz mehnat: ozgina rasmiy ta'lim yoki tayyorgarlikni talab qiladigan qo'lda yoki odatiy ishlarni bajaradigan ishchilar. Masalan, qurilish, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalarida ishlaydigan ishchilar.

- Yarim malakali mehnat: Muayyan tayyorgarlik yoki tajribaga ega bo'lgan, lekin maxsus ma'lumotga muhtoj bo'lmagan ishchilar. Ular ishlab chiqarish yoki asosiy ma'muriy rollar kabi sohalarda ishlashi mumkin.
- Malakali mehnat: ilg'or malakali va maxsus tayyorgarlikka ega ishchilar. Masalan, muhandislar, shifokorlar, o'qituvchilar va malakali savdogarlar.
- Yuqori malakali mehnat: Yuqori darajadagi tajribaga ega bo'lgan, ko'pincha keng ma'lumot yoki kasbiy malaka talab qiladigan ishchilar. Bularga tadqiqotchilar, texnologlar va rahbarlar kiradi.

2. Sektor bo'yicha:

Mehnatni iqtisodiyotning ishchilar band bo'lgan sektoriga ko'ra ham tasniflash mumkin:

- Birlamchi sektor: Qishloq xo'jaligi, tog'-kon sanoati va boshqa qazib oluvchi tarmoqlar.
- Ikkilamchi tarmoq: Ishlab chiqarish va qurilish.
- Uchimchi sektor: Xizmatlar, jumladan, ta'lim, sog'liqni saqlash, moliya va ko'ngilochar.
- To'rtlamchi sektor: axborot texnologiyalari, tadqiqot va ishlanmalar kabi bilimga asoslangan xizmatlar.
- Kinar sektori: Yuqori darajadagi qarorlar qabul qilish va ijodiy urinishlar, masalan, top-menejerlar, universitet professorlari va siyosatchilar.

3. Geografik joylashuvi bo'yicha:

Globallashuv sharoitida mehnatni harakatchanligi va geografik taqsimotiga ko'ra tasniflash mumkin. Ushbu tasnif mehnat resurslari qayerda joylashganligini va ishchilar uchun yaxshiroq ish imkoniyatlarini izlash uchun migratsiya qilish qanchalik osonligini ko'rib chiqadi. Rivojlanayotgan mamlakatlar ko'pincha mo'l-ko'l, arzon ishchi kuchi bilan

ta'minlaydi, rivojlangan davlatlar odatda malakali ishchilarga tayanadi. Mexnat resurslariga bozor iqtisodiyoti ham tasir ko'rsatadi.

Bozor munosabatlari iqtisodiyotda tovar va xizmatlar ayirboshlash usullarini bildiradi va ular mehnat resurslariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bozor iqtisodiyoti mamlakatlarda mehnatga tovar sifatida qaraladi va uning qiymati talab va taklif bilan belgilanadi. Globallashuv jadallashgani sari mehnat bozori yanada raqobatbardosh va dinamik bo'lib bormoqda.

Mehnat taklifi va taklifi: Globallashuv mintaqalar bo'yicha ishchi kuchiga talab va taklifning o'zgarishiga olib keldi. Masalan, keksa aholiga ega bo'lgan mamlakatlarda ishchi kuchi tanqisligi kuzatilishi mumkin, yosh aholisi bo'lgan mamlakatlarda esa ishchi kuchining ortiqcha bo'lishi mumkin. Bozor ushbu nomutanosibliklarga moslashadi, ishchi kuchi talab yuqori bo'lgan hududlarga ko'chib, iste'dodlarning global taqsimlanishiga hissa qo'shadi.

Ish haqining tabaqalanishi: Globallashgan mehnat bozorida ish haqi ko'pincha xalqaro raqobat bilan belgilanadi. Rivojlangan mamlakatlardagi ishchilar ish o'rinlarini arzonroq mamlakatlarga autsorsing qilish tufayli ish haqining pasayishi bosimiga duch kelishlari mumkin, rivojlanayotgan mamlakatlardagi ishchilar esa autsorsingda ishlashni boshlaganlarida ish haqining oshishi kuzatilishi mumkin.

Ishning daxlsizligi va xavfli ish: doimiy, to'liq ish kunidan vaqtinchalik, shartnoma asosidagi ishlarga o'tish mehnat bozorida muhim tendentsiya bo'ldi. Kompaniyalar xarajatlarni kamaytirish va moslashuvchanlikni oshirish uchun ishchilarni qisqa muddatli asosda yollaydi, bu esa ko'plab ishchilar uchun ish o'rinlaridagi ishonchsizlik va mehnat huquqlarining buzilishiga olib keladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, mehnat munosabatlari, mehnat resurslari va ularni tasniflash manzarasining o'zgarishiga globallashuv va bozor munosabatlari chuqur ta'sir

ko'rsatmoqda. Globallashuv mehnat harakatchanligi uchun yangi imkoniyatlar yaratgan bo'lsa-da, ishchilar huquqlari, mehnat xavfsizligi va ish haqi tengligi nuqtai nazaridan ham muammolarni keltirib chiqardi. Mehnat resurslari tarkibi, ishchi kuchining malakasi va malakasidan tortib, uning geografik taqsimotigacha, texnologik taraqqiyot va demografik o'zgarishlar tufayli qayta shakllantirilmoqda. Ushbu dinamikaning tushunish ish beruvchilar uchun ham, siyosatchilar uchun ham juda muhimdir, chunki ular tobora o'zaro bog'liq bo'lgan dunyoda zamonaviy mehnat bozorining murakkabligini yo'lga qo'yishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. **Shamsiev, A. A. (2019).** Mehnat munosabatlari va mehnat resurslari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Mehnat va Aholi ijtimoiy himoya vazirligi.
2. **Karimov, I. A. (2015).** Iqtisodiyotda globallashuv va uning mehnat resurslariga ta'siri. Tashkent: O'zbekiston davlat iqtisodiyot universiteti nashriyoti.
3. **Kamalov, T. M. (2020).** Bozor iqtisodiyoti sharoitida mehnat munosabatlari. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
4. **Akramov, S. (2018).** Mehnat resurslari va ularning tasnifi. Toshkent: O'zbekiston iqtisodiyot akademiyasi.
5. **Kuzovkin, V. V. (2017).** Globalizatsiya va mehnat bozorining yangi tendentsiyalari. Moskva: Iqtisodiy fakultet nashriyoti.
6. **Kovaleva, N. N., & Ivanov, M. A. (2020).** Bozor munosabatlarida mehnat resurslarining roli. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburg davlat universiteti nashriyoti.
7. **Sadikov, M. (2016).** Mehnat bozorida innovatsion texnologiyalar va ularning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri. Toshkent: O'zbekiston Innovatsion rivojlanish vazirligi nashriyoti.
8. **Kozlov, Y. A. (2015).** Mehnat resurslarining tarkibi va tasnifi: nazariy va amaliy jihatlar. Moskva: Iqtisodiy tadqiqotlar instituti.

9. **Yuldashev, S. (2018).** Globallashuv va mehnat bozorining shakllanishi. Toshkent: O'zbekiston Xalqaro iqtisodiy universiteti nashriyoti.
10. **Huqaytov, Z. (2021).** Mehnat bozoridagi o'zgarishlar va global integratsiya. Tashkent: O'zbekiston davlat iqtisodiyot universiteti.